

Андрощук Ігор

доцент кафедри теорії та методики

трудового і професійного навчання

Хмельницький національний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті обґрунтовано значення етнографічних досліджень з декоративно-прикладного мистецтва у майбутніх вчителів трудового навчання, визначено зміст, особливості та методи їх здійснення.

Ключові слова: *декоративно-прикладне мистецтво, трудове навчання, етнографічне дослідження.*

В статтє обосновано значение этнографических исследований из декоративно-прикладного искусства у будущих учителей трудового обучения, определено содержание, особенности и методы их осуществления.

Ключевые слова: *декоративно прикладное искусство, трудовое обучение, этнографическое исследование.*

The meaning of ethnographical researches in applied arts for future labour training teachers has been proved, the content, the peculiarities of investigation and the methods of its fulfillment have been determined in the article.

Key words: *decoratively applied art, labour studies, ethnographic research.*

Етнографічні дослідження є одним із напрямів залучення молоді до культурної спадщини нашого народу, збереження та передачі майбутнім поколінням його звичаїв, традицій. Характерним для проведення даного виду досліджень є те, що вони дозволяють розглядати через призму історії життя та творчості майстрів декоративно-прикладного мистецтва, їх творчі доробки.

Саме результати етнографічних досліджень здатні давати цілісне уявлення про механізм формування національних цінностей, духовний потенціал народу шляхи досягнення міжетнічної злагоди, передбачати хід і наслідки етнокультурних і національних процесів. Окрім того, спроможні збуджувати національну самосвідомість, котра є найсуттєвішою передумовою духовного піднесення народу і, отже, головним чинником національного державотворення.

Враховуючи великий вплив етнографічних досліджень в процесі формування всебічно розвиненої особистості, важко переоцінити їх велике значення у професійній підготовці майбутніх вчителів трудового навчання. Саме проведення студентами цих досліджень спрямовує їх на національно-культурне відродження й дозволить їм у майбутньому організувати навчально-виховний процес на кращих здобутках і цінностях українського народу. Адже без глибокого та систематичного пізнання народної духовної і матеріально-побутової культури неможливо формувати нові ціннісні орієнтації в умовах державної незалежності.

Особливості проведення етнографічних досліджень відображено працях В. Шухевича, А. Онищука, М. Мандибури, Т. Тиводара, Я. Подоляка, А. Шифер, В. Копчинської-Яворської, Я. Штіка, Т. Колевої, С. Трояновича та ін.

Окремим питанням підготовки вчителя в процесі залучення до етнографічних досліджень присвячено ряд досліджень Є. Барбіна, С. Бреуса, О. Виговської, В. Гаманюка, Ю. Кирильчука, Г. Мітіна, О. Пехоти, Г. Троцько.

Зокрема З. Сергійчуком проаналізовано зміст і форми організації народознавчої роботи в загальноосвітній школі; Н. Сивачуком розкрито сутність, зміст, напрями та методи ефективної підготовки майбутніх учителів до народознавчої роботи з учнями; Л. Плетеницькою обґрунтовано систему підготовки студентів до народознавчої роботи в дошкільному закладі на матеріалі народної математики.

Слід відмітити ґрунтовне вивчення технік декоративно-прикладного мистецтва як в теоретичному плані, так і в практичному під час підготовки майбутніх вчителів трудового навчання у вищих навчальних закладах. Але це стосується лише видів поширених в даній місцевості – менш поширені не згадуються взагалі. Навчальний план підготовки бакалаврів та спеціалістів, як правило, не передбачає етнографічно-дослідницької практики, яка б допомогла краще зрозуміти навчальний матеріал.

Для вчителів трудового навчання необхідно знати основні аспекти етнографічних досліджень з декоративно-прикладного мистецтва. Адже, підготовка педагога не вичерпується лише професійним виміром – необхідно формувати інтелігента, гармонійно і всесторонньо розвинену особистість.

Знання основних аспектів етнографічних досліджень з декоративно-прикладного мистецтва – є важливим показником педагогічної майстерності вчителя. Проведення цих досліджень спрямовується на національно-культурне відродження й будується на кращих здобутках і цінностях українського народу. Саме тому потрібно збільшити коло вчителів, які будуть займатися організацією етнографічних досліджень з декоративно-прикладного мистецтва, вивчати види та техніки декоративно-прикладного мистецтва через знайомство з побутом, укладом життя, звичаями та традиціями українців.

Однак для того, щоб здійснення етнографічних досліджень студентами з декоративно-прикладного мистецтва було продуктивним і ефективним необхідно визначити зміст та особливості їх організації.

Етнографічні дослідження ми розглядаємо як процес збору інформації про народ, про його етнічні особливості, спосіб життя і облаштування побуту, а в нашому випадку і дослідження ремесел та технік декоративно-прикладного мистецтва.

Враховуючи особливості дослідження як такого, під час організації і проведення етнографічного дослідження ми виділяємо три основних етапи: підготовчий (розробка програми дослідження), основний (проведення дослідження), завершальний (обробка й аналіз даних, формування висновків і рекомендацій). Розглянемо детальніше особливості та зміст проведення кожного етапу.

Перший етап проходження етнографічно-дослідницької практики має передбачати загальне ознайомлення студентів із етнографічно-дослідницькою роботою музею стосовно декоративно-прикладного мистецтва. Адже музеї є результатом унікальних культурних досягнень [4, с. 16], вони мають специфічне завдання, яке жодна інша установа не може в них відібрати: вони були створені для того, аби допомогти всім зацікавленим краще зрозуміти себе та своє місце у цьому світі. Музеї додають нашим поглядам іншої перспективи і тим самим уможливають глибше розуміння себе та інших. Засоби, за допомогою яких вони, і тільки вони, зберігають пам'ять та передають духовний зміст – це реальні автентичні й оригінальні об'єкти. Останні відбирають, збирають, консервують, досліджують не завдяки їхній первинній матерії чи виглядові, а тому, що вони є носіями змісту.

На даному етапі доцільним є планування таких видів робіт: проведення настановної конференції, на якій студенти знайомляться з керівником практики від навчального закладу, отримують завдання (вид або техніку ремесла) та корисні поради щодо завдань практики; ознайомлення студентів-

практикантів з музеєм, його структурою, зустріч з працівниками етнографічного відділу, ознайомлення з формами діяльності музейних працівників етнографічного відділу, вивчення особливості їх роботи, визначення взаємозв'язку виконуваних ними робіт; складання студентами реєстру документації, який стосується роботи працівників етнографічного відділу; ознайомлення з виставковими залами етнографічного відділу, визначення місця народних ремесел при оформленні етнографічних експозицій, які вони відвідали, а також фотографування експозицій музею, присвячених народним промислам; ознайомлення студентів із типологією виробів декоративно-прикладного мистецтва, особливостями досліджуваного виду ремесла та різними техніками його оздоблення, виявлення формотворних, орнаментальних та колористичних особливостей виробів декоративно-прикладного мистецтва, які містяться у фондах етнографічного відділу музею, фото фіксація або графічне зображення цих особливостей.

Другий етап практики є основним і має передбачати безпосереднє проведення студентами польових етнографічних досліджень ремесел декоративно-прикладного мистецтва. Етнографічні дослідження студентам доцільно проходити в місцях первинного збору інформації – в селах. Якщо серед студентів є такі, які постійно проживають в сільській місцевості, то, навіть, рекомендується проводити дослідження за місцем проживання. Таким чином студенти уникнуть періоду адаптації до незнайомої місцевості та адаптації до них самих місцевих жителів. Спочатку студенти мають підготуватися до польових етнографічних досліджень, зустрітися з керівником польових досліджень, а також скласти програми виконання ними цих досліджень. Далі студенти прибувають в місцевість, де безпосередньо буде проводитись дослідження, поселяються, знайомляться з місцевістю, з жителями цієї місцевості, знайомляться з місцевим (сільським) музеєм (за його наявності). Після адаптації студенти збирають інформацію стосовно теми етнографічного дослідження, ознайомлення з місцевими особливостями та техніками оздоблення досліджуваного виду ремесла (згідно з завданням). Дослідження студентів на даному етапі мають супроводжуватись відео-фотофіксацією досліджуваного виду ремесла (відеозапис, зарисовка, копіювання в матеріалі тощо), який належить місцевим жителям, а також, документальним оформленням зібраної інформації.

Для реалізації другого етапу студент має використати систему методів етнографічного дослідження. Етнограф А. Пономарьов перераховує наступні методи етнографічного дослідження: порівняльно-історичний метод, типологічний метод, метод компонентного аналізу, метод комплексного підходу, метод польового спостереження [5, с. 28]. Розглянемо детальніше

визначені методи етнографічного дослідження.

Порівняльно-історичний метод розглядають як спосіб дослідження, який дає змогу шляхом порівняння виявляти загальне й особливе у розвитку народів та причини цих подібностей і розбіжностей. Він ґрунтується на уявленні про історичний розвиток соціальних і національних явищ, який має загальні закономірності прояву. Відповідно до цього методу цілком можливо реконструювати минулі історичні епохи, або вивчаючи їхні пережитки, що зберігаються в сучасній культурі кожного народу, або співставляючи культури різних народів, котрі перебувають на різних етапах історичного, розвитку.

Близьким до порівняльно-історичного методу є типологічний метод. Це один з універсальних засобів упорядкування величезного емпіричного матеріалу, який ставить за мету виявлення всієї сукупності однопорядкових явищ як певної цілісності, навіть системи. Етнографи часто використовують таку дослідницьку процедуру, як класифікація – побудова певної моделі схожих культурних ознак [2].

Дослідження цілісної сутності явищ через виявлення їхніх структурних компонентів здійснюється за допомогою методу компонентного аналізу. Компонентний аналіз, власне, і передбачає виявлення всіх існуючих зв'язків між усіма компонентами з наступним визначенням серед них основоположних, важливих та другорядних.

Метод комплексного підходу до вивчення етнокультурних явищ нині набуває особливого визнання і дещо іншого спрямування. В його основі лежить ідея сприйняття багатьох етносоціальних явищ як органічних систем, які мають складну структуру. Через це науково описати цю систему не під силу будь-якій окремій науці: картина буде фрагментарною і однобічною. До того ж компоненти етносу як предмет вивчення етнографії дотичні широкій сфері людської діяльності. Тому етнографія перетинається з іншими науками, зайнятими вивченням окремих аспектів цієї сфери [5, с. 33–36].

Одним із основних традиційних методів етнографічного дослідження є метод польового спостереження. Дослідник Р. Ітс [3] називає його методом безпосередніх спостережень. Становлення цього методу відбувалося у створенні цілого комплексу прийомів і техніки польової збиральницької роботи, з метою отримання максимально достовірних і типових відомостей. З підготовки етнографічної програми власне і починається польова робота. Головна її форма – експедиція, тобто безпосереднє збирання-фактичного матеріалу. В залежності від дослідницьких завдань існують такі типи експедицій: стаціонарні, кущові, маршрутні.

Стационарна експедиція орієнтується на всебічне і, як правило, тривале дослідження якогось невеликого району, окремого населеного пункту або лише певної групи мешканців цього пункту. Це є найскладніший в етнографії метод повного занурення у групу, що вивчається. Досягти цього практично буває дуже складно, тому стаціонарні дослідження, як правило, проводяться без повного занурення.

Найпоширенішим типом експедиції є кущовий (рис. 1). Він передбачає проведення досліджень у кількох групах населених пунктів у певному районі, вважаючи, що необстежені пункти цього району не дуже збільшать рівень помилковості при виявленні типових явищ культури [1].

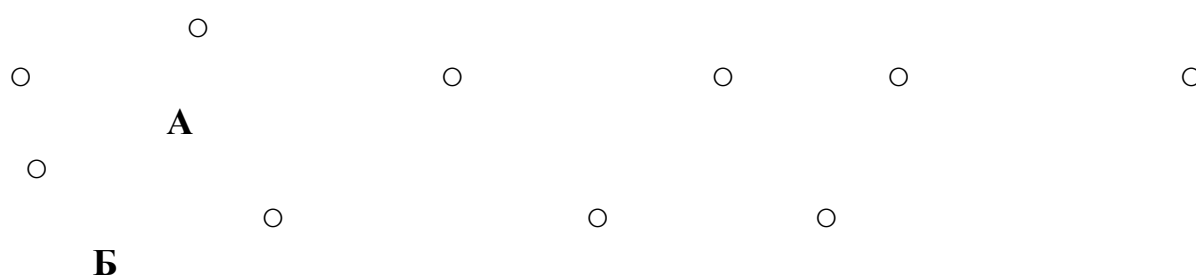

Рис. 1. Схема дослідження кущовим методом

Маршрутні експедиції (рис. 2) використовуються у випадках, коли виникає потреба в обстеженні великого району, або ж для розвідувального (пілотажного) обстеження, аби на підставі одержаного матеріалу скласти загальне уявлення про район дослідження, вносячи деякі корективи у наукову програму.

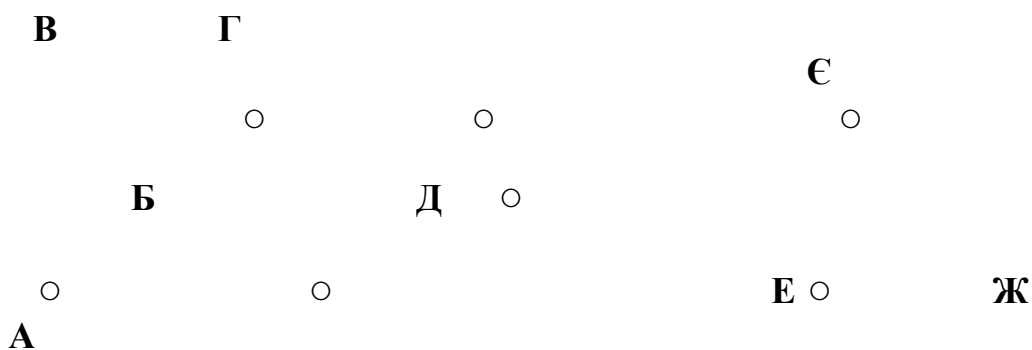

Рис. – 2 Схема дослідження маршрутним методом

Кущове обстеження можливо у різноманітних варіантах поєднувати з маршрутним. У такому випадку експедиція може застосувати об'єднаний

єдиним маршрутом ланцюг кущових досліджень, або послідовно здійснювати кущове обстеження в найцікавіших (із точки зору тематики та завдань експедиції) пунктах.

Кожне обстеження потребує відповідного інструментарію (засобів фіксації фактичного матеріалу) та програми експедиції. Остання є частиною загальної наукової етнографічної програми але орієнтована на конкретну експедицію. Програма експедиції повинна включати: формулювання проблематики експедиції; визначення переліку її тем; визначення району проведення дослідження та маршруту експедиції; розподіл терміну та етапів роботи; визначення складу учасників експедиції та тем і обсягу робіт для кожного з них; формулювання коротких методичних розробок; формулювання робочих наукових гіпотез.

Правильний вибір методів етнографічних дослідження є передумовою успішного проведення польової роботи. Залишається лише передбачити, які саме польові роботи будуть проводитися під час експедиції. Види польової роботи, які студенти будуть виконувати під час практики можуть бути такими: особисті спостереження дослідника (вони необхідні, аби зорієнтуватися в новій обстановці, визначити найцікавіші явища чи пам'ятки культури); опитування населення – найскладніший вид польової роботи, успішне проведення якої вимагає дотримання таких основних положень: дослідник має настроїти інформатора (реципієнта) на невимушену розмову, непомітно коригувати бесіду у відповідності з запитаннями анкети, фіксувати інформацію, позначаючи всі нові дані або, локальні назви; фіксація речових матеріалів шляхом замальовок, фотографування, креслення тощо; збирання етнографічних колекцій.

Якою б плідною не була бесіда з інформатором, але якщо вона не буде належним чином зафіксована, опитування може втратити будь-який сенс. Тому правильному заповненню польових документів надається особливо важливого значення. До польових документів належать: польові щоденники; польові зошити; анкети і запитальники; графічні матеріали. Всі ці документи мають самостійне значення, фіксуючи різні аспекти одного обстеження.

Польовий щоденник використовується для ділових записів. До нього студент має вносити: план роботи на день, інформацію про зустрічі з реципієнтами, маршрут експедиції, назви населених пунктів, де проводиться обстеження, паспортні дані про населені пункти, прізвища інформаторів та характеристика ситуації, в якій відбувалася бесіда. Тут же доцільно робити попередні наукові висновки проведеного обстеження формулювати гіпотези.

Польовий зошит є основним робочим документом. У ньому

відтворюється весь зміст опитувань, а також прізвища інформаторів, їхні біографічні дані, назва села чи міста, де проводилося анкетування, дата, паспортні дані про населений пункт.

Анкети і запитальники призначені для фіксації інформації формалізованого анкетного опитування, коли воно передбачає чітко визначене коло питань.

Графічні матеріали включають в себе замальовки, малюнки, плани, схеми, креслення, викрійки, які мають зберігатися в одній папці та супроводжуватися підтекстівками. В них зазначаються назва матеріалу, дата і місце виготовлення, прізвище автора, адреса.

Для організації етнографічного дослідження з декоративно-прикладного мистецтва найкраще підходить кушова експедиція методу польового спостереження. Адже вона передбачає проведення досліджень у кількох групах населених пунктів певного регіону.

Третій етап проходження етнографічно-дослідницької практики передбачає представлення результатів проведених польових етнографічних досліджень. Це і оформлення показових стендів (з використанням зроблених під час практики фотографій), які згодом поповнять методичне забезпечення навчальної аудиторії вузу, і оформлення письмового звіту етнографічно-дослідницької практики

У звіті про роботу студенти детально описують всю виконану під час практики роботу. Оформлення звітних документів входить в час проходження практики. Їх перевіряють і затверджують керівники практики від бази практики та навчального закладу.

Після завершення практики важливим є організація і проведення підсумкової конференції, на якій студенти перед комісією будуть захищати матеріали практики.

У календарному плані проходження етнографічно-дослідницької практики повинно бути детально (по датах) зазначено види робіт студента під час проходження практики.

Результати етнографічно-дослідницької практики можна оформити у вигляді звіту, форми подання яких можуть бути: на паперових носіях, відео фіксація, аудіо запис, наукова стаття за результатами дослідження тощо.

Після проведення етнографічно-дослідницької практики студент має обов'язково подати звіт, в якому повністю висвітлює свою роботу за період

практики, щоденник практики, який використовується для ділових записів. До нього доцільно вносити такі відомості: план роботи на день, інформацію про зустрічі з реципієнтами, маршрут експедиції, назви населених пунктів, де проводиться обстеження, паспортні дані про населені пункти, прізвища інформаторів та характеристика ситуації, в якій відбувалася бесіда. Тут же робляться попередні наукові висновки проведеного обстеження формулюються гіпотези. А також важливо подати характеристику з місця проходження практики, в якій буде здійснено аналіз роботи студента під час етнографічних досліджень, оцінено його готовність до дослідницької діяльності та виконані в матеріалі зразки робіт (орнаментів).

Отже, організація етнографічної дослідницької діяльності майбутніх викладачів трудового навчання має передбачати системність, послідовність та наступність з урахуванням специфіки профілю підготовки. Це означає, що дослідницька діяльність студентів має охоплювати всі роки навчання у ВНЗ та зміст знань, які необхідні студенту для здійснення даної діяльності має закономірно входити у зміст як художньо спрямованих дисциплін, так і спец дисциплін. Позитивна сторона такої організації навчання дає можливість формування професійної майстерності майбутніх спеціалістів. Етнографічно-дослідницька практика є важливим засобом прилучення майбутніх вчителів до української народної культури, матеріально-побутової культури, формування особистості вчителя оновленої національної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Етнографія / под ред. Ю.В. Бромлея, Г.Е. Маркова. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 321 с.
2. Етнографія України : навч. посібник / за заг. ред. С.А. Макарчука. – вид. 2-ге, перероб. – Львів : Світ, 2004. – 380 с.
3. Итс Р.Ф. Введение в этнографию : учеб. пособие / Р.Ф. Итс. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1991. – 168 с.
4. Мартинов А.Д. Музеология : підручник / А.Д. Мартинов. – К. : Мистецтво, 2006. – 659 с.
5. Пономарьов А.П. Українська етнографія : курс лекцій / А.П. Пономарьов. – К. : Либідь, 1994. – 320 с.